

KISS SÁNDOR

A csöndben, föltűnés nélkül munkálkodó művészek közé tartozik, akiről ritkán beszélnek, rendszerint egy-egy megszületett szép mű alkalmából, nem rikító lelkesedéssel, annál nyomatékosabb elismeréssel. A Kmetty utcai műteremben ketten dolgoznak feleségével, a szintén szobrász Lessenyi Mártával immár 14 év óta, anélkül, hogy az együttlét, a közös műterem művészi egységükre korlátozóan hatna.

Kiss Sándor 41 éves múlt. 1925-ben született a Nagy-Küküllő megyei Sároson. Csíkszentsimonon, Brassón és Kolozsváron át vezetett az útja a budapesti Képzőművészeti Főiskolára, amelyre 1945-ben iratkozott be. Ott Pátzay Pál és Ferenczy Béni mellett tanult. Visszaemlékezve a két mesterre, világosan meg tudja fogalmazni: mit kapott egyikőtől is, másiktól is. Pátzay előkelően hívós logikája éppoly hasznos diszciplinának bizonyult, mint Ferenczy Béni emberi melegsége és kulturális vonzása. Amabban a számító intellektus, a fegyelmezett következetesség, emebben a hallatlanul meleg érzékenység, amely mindig a szakmában meglevő értékekre irányította a figyelmet.

Az utolsó két évet Ferenczy Béni mellett töltötte, bár tanulmányait nem nála fejezte be. Ferenczy korrigáláskor nem sémákat hozott föl, hanem példákat mutatott be, így telergette a szemet és a formáló kezet mind magasabb igények felé. Nem erőltette a maga stílusát, annál jobban megkedvelte a műves gondosságot, amit Kiss Sándor a szobron, de még a kispasztikán, az érméken is, valóban utolsó simításig, kötelezőnek érez. Ez az elmélyedő, de a részletekben magát soha el nem vesztő alaposág nemcsak szobrain, hanem valamennyi alkotásán meglátszik.

Külföldi mesterek, mint H. Moore, Giacometti, E. Greco, Marino Marini, folszabadítóan, bátorítóan hatottak rá. Nem tartja

őket követendő példának, de a tiszta formáért nagyon becsülte őket és sok mindenben éppen általuk látta önmagát igazolva, hogy ti. járjon a maga útján, amazok is azt tették. Ugyancsak önmaga ellenőrzése s a formai szabadság tanulmányozása végett nézi meg a bienálékat, az alakítás mai formalehetőségeit keresi, ismét csak nem import céljából. Az anyag sokféle lehetőséget kínál, s a formai megoldás is számtalan. Az alakítás modern formái őt nem a könnyebb fajta megoldásokra csábították. Csak ritkán élt olyan eszközökkel, amelyek nem kívánták a legkomolyabb szobrászi erőfeszítést. A könnyed, dekoratív hatást többnyire elkerülte, a lemezt és a fát ritkán veszi igénybe. Életeleme a bronz és a kő, bár néhány domborítással is dicsekedhetik.

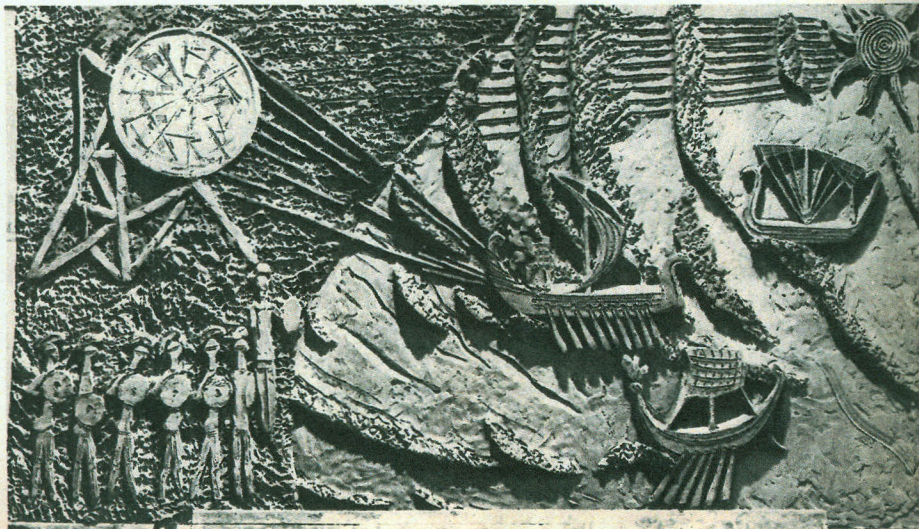
✕

Pályázatnyertes műve, az orosz lány *Sportolók* két beszélgető ifjút ábrázol. Az ülő figura megkomponálása jobban sikerült, míg a jobb oldali — kezében gerelyt tartó — felső testrésze, különösen a nyak és a bal váll kissé szteszik, a jobb kar pedig elrajzolt. Mindkét alak feje értelmet sugároz s már itt föltűnik az a fajta szépség, amely egyik sajátása lesz Kiss Sándor későbbi szoborarcának.

A Gubacsi úti lakótelepre készült domborműven, a *Gyümölcs-szedők*-ön teltebb alakokat mintázt, s maga a mű az orosz lányhoz képest plasztikailag szervezettebb, formálása is finomabb s talán a tematika teszi, hogy líraibb is. A mű kedves, bukolikus légkört áraszt, az elveszett paradicsom utáni nosztalgiát kelti föl bennünk.

A hatvani vasútállomásra készített *Martindász-a* (1954) ugyancsak dombormű. Nyomat sem találjuk rajta semmiféle heroizáló külsőségné. Sőt, mintha tudatosan éppen az ellenkezőjére törekedne:

*Kiss Sándor: Terrakotta dombormű. Optikai és Finommechanikai Intézet
Relief en terre cuite. Institut d'Optique et de Mécanique de Précision
Терракотовый рельеф. Институт оптики и точной механики*



a szembeállított test oldalra fordított feje már-már nőiesen szép vonások hordozója.

1954–1955-ben készült *Horgászok gyerekei* c. kitalakos körplasztikája, amely mintegy átvezet bennünket a saját egyéniségét egyre függetlenebbül érvényesítő korszakába.

A kispesti Vécsei úti iskolába készült *Labdázó fiú* (1957) már törekvései szabadabb érvényesülésének a terméke. Kétúton sikerült a kezek-lábak összejáratásával a téri átlókat szerveznie. A szobor egyik lábával éppen hogy csak érinti a földet, csupa lebegő kecsesség, maga a megtestesült könnyedség.

Bhhez a művéhez kapcsolódik a miskolci SZOT székháza előtti kút-kompozíciója. A *Vízmerítő fiúk* egyike kinyújtott kezével méríteni készül, a másikkal barátja vízszintesen kifeszített karjába kapaszkodik, a két akt-figura így egyensúlyozza egymást. A jelenet különleges mozdulatokból épült, ezek rendkívüli feszültséget fejeznek ki, ezért is, meg a mögöttes architektúra vízszintes és függőleges vonalai miatt is, a jelenleginél érzékenyebb alapot érdemelt volna. (Talán valami ballisztikus vagy légies fémvet, spirálszerű megoldást, mert amin elhelyezték ezt a két figurát, az a maga tömegszerű nehézségével ellentétben áll a kitűnő kompozíció emeltett finomságaival.)

1961–62-ben készült domborműve a szegedi tanácsközségi falára. *Éneklő-zenélő ifjúság* a téma, az Ady strofára:

„Kényes büszke pávák / Napszálltók tollak / Hírrel hirdessétek / Másféppen lesz holnap.” — Kifejezően szép alakokkal és arccal találkozunk, maga a kompozíció azonban kissé szaggatott ahhoz, hogy megoldottnak érezzük. A zenészek és az énekesek csoportja között törést észlelünk, annak ellenére, hogy egy-egy figura szinte deklamálónan igyekszik összekötni egymással a különböző mélységben elhelyezett énekes- és zenéscsoportokat. De ennek ellenére ezen a művén is sok-sok részletességgel, megkapóan kifejező arccal találkozunk s még a kompozíciós problémák is annak bizonyosságai, hogy nem sablonos mű előtt állunk. Hiányzik viszont a stílus-egység a dombormű és a négy soros fölírat betűi között. E pergamen stílus betűtípus élesen elüt mind vonalvezetésével, mind térbeli arányaival a figurákon érvényesült vonalképzéstől.

1958-ban született a *Fekvő akt-ja*. Kifogástalan mű, amilyent Mailloltól Medgyessyn, Ferenczyt át Kiss Sándorig minden jó szobrász megalkot magának, s mégis a nem lefele húzó, hanem fölemelő női szépség mily kevés szobron jelenik meg valóban a „szép-művészet” nivóján, érzélgősségtől mentesen. A tiszta lelkiség szinte tapintható e szobron, amelynek klasszikus arányain átsüt az aszoni szépség tiszteltet parancsoló kultusza.

Köböl faragott *Női feje* — 1958-ban készült. Ez az arc azt bizonyítja, hogy Kiss Sándor az élet tragikus érzéseire is rendelkez kifejező eszközökkel. Az effajta alkotásra szokás mondani az elismerés legfelsőbb megnyilvánulásként, hogy szakmáig remek, művészileg pedig szép. Nem retusált szépség ez, nem a szenvedő arc szép, hanem a művészet az, ami rajta kifejeződik.

Anyja gyermekével (1961, Bp. Heim Pál kórház). Térben egymástól kissé elválasztva, mégis szorosan egybekomponálva anya és gyermeke értelmes, figyelő párbeszédét látjuk. Az alakok fölépített-ségükben, egymáshoz való kapcsolatukban, a testrészek önmagukban és egymáshoz való arányukban és kapcsolódásukban egyaránt fokozott érzékenységet sugároznak, ami egyébként Kiss Sándor alakjainak intellektuális fölényéből logikusan következik.

A győri *Kütyügra* (1964) jelképes kúrkávan álló fiatallembert ábrázol, föléle kinyújtott balkarján vízestálat tart, belőle aláhull a víz, s mintegy függőnnyel veszi körül a törzset. A bal kar töm vonalban ornamentálisan nyúlik a magasba, így az egész alak egyetlen tengelyre fűződik. Súlyja a jobb lábára nehezedik, a balat kissé távolabb nyújtja a lábát. A bal kar elnyaglott, a kézfej inkább kigyóra emlékeztet, semmint emberi végtagra. A karok között lefele hajló fej vízszint szinte elektromos feszültséggel tölti meg az egész testet.

1964-ben készült el *Jelenetek (A film világa)* című nagyméretű terrakotta domborműve a Filmlaboratórium enteriőrébe. A tematikai koncepció, a témabeli változatosság és a felület osztása egyaránt igen sikerült, fölfeletében ésszerű, az épület rendeltetését is kifejezően szemléltető. A bal alsó sarokban levő, kalapját emelő alak azonban mintha naturalis stílusörösrét jelentene. Kissé kiesik a műből, s kérdés, szerencsés ötlet volt-e így ábrázolni a film álarcos, gazdag változatú, színes világával szemben a valóságos embert, a mindennapi, szürke józanságot, mégha ez az alak a film valamely



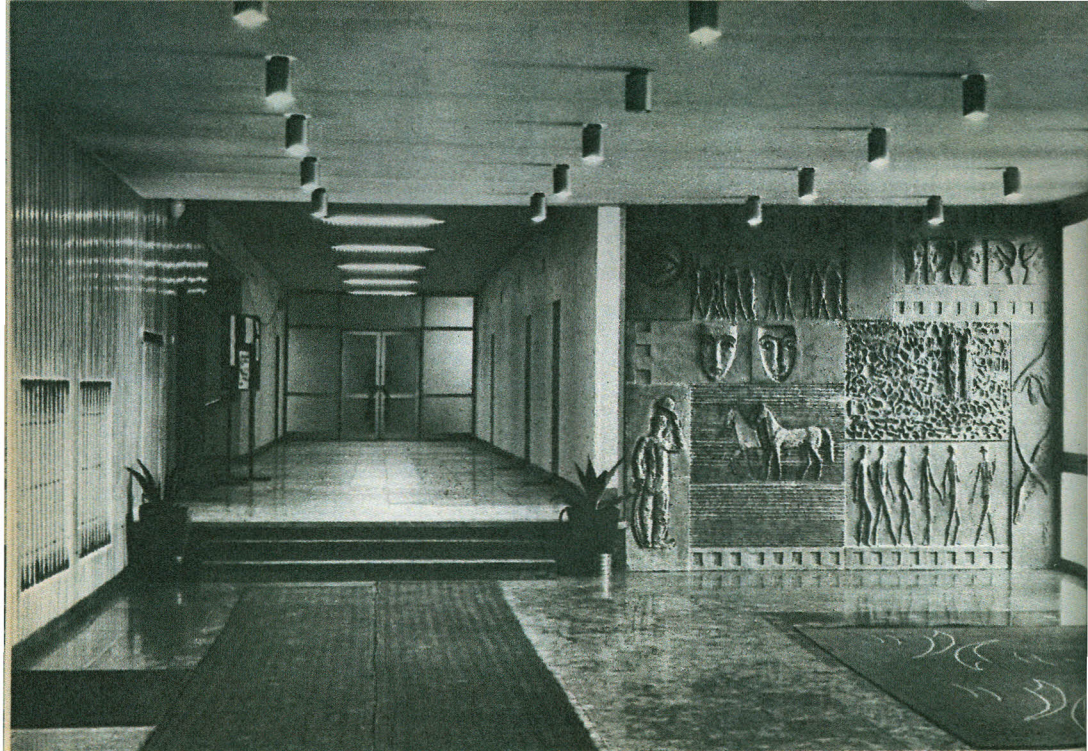
nagy művészt jelképezi is. Mindez azonban semmiség a mű kvalitásaihoz képest. Ez a kompozíció igazán nem mindennapi feladatot éppen nem szokványos eszközökkel oldott meg. A film változatos mibenlétét kellett kifejeznie, amely az élet végtelen sokszínűségét a mozgás segítségével vetíti a szem elé. Mily gazdag eszközökkel él közben, ezt kellett érzékeltetnie. Menetelő, mozgást érzékeltető szilárd alakok, álarok, művészfajak, repülő madarak, lépegető lovak, halottvívő férfiak láthatók. A középső négyzetes mező a sziklás görög földet, a két antik öltözötű alak pedig egyszerre idézi a görög tragédiák légkörét s a ma filmművészetének eseményeket időtől függetlenül megjelenítő lehetőségeit.

Szorosan kapcsolódik ehhez a műhöz az ugyancsak 1964-ben készült *Syrakusa ostroma*. Az Optikai és Finommechanikai Intézetben látható terrakotta dombormű szellemes elrendezésével és sokrétű tartalmi mondanivalójával lep meg. A felület textúrája érzékelteti a szárazföldet és a tengert. A hajók antikos formálása, a harcosok modern vonalú ábrázolása egyszerre kelt valami különösen és finoman stilizált archaikus és mai hangulatot. Archimede csak szerszámai jelzik s juttatják eszünkbe a híres mondását: „Noli turbare circulos meos.” (Ne zavarjtok köreit!)

Az EMKE kávéháza készített belső dekorációit elsősorban az artiznikum jellemzi. Feladatult azt kapta, hogy az oszlopokra és a falfelületekre készítsen dekorációs terveket „saját anyagból”, azaz az oszlopok és a falfelület anyagának segítségével. Kiss Sándor ennek a feladatnak kitűnően megfelelt. Az oszlopokon a négy évszakot stilizált női alakokkal, a falakon a munkát gyümölcs- és szőlőszedéssel, valamint az élet örömeit — vigadó, táncoló jelenetekkel ábrázolta.

Többalakos kompozíciói közül meg kell említenem még a *Halottvívő* című négyalakos szabadságarcos emlékművet (1965). Négy harcos viszi halott társát. Tragikus menet, amely tartalmaz a *Női fej* világához kapcsolódik.

A Lágymányosi (Egry József) lakótelep két házának ajtókereteit 1958-ban díszítette, részben arabeszk-szerű ornamentekekkel, rész-



Kiss Sándor: Terrakotta dombormű a Filmlaboratórium enteriójében
Relief en terre cuite à l'intérieur du Laboratoire Cinématographique – Терракотовый рельеф в интерьере Кинолаборатории

ben stilizált női fejekkel, műkökeretben, terrakottából. Kár, hogy effajta épületdíszítésre csak kevés építész gondol s még kevesebb beruházó áldoz. Ha messze esnek is ezek a kapukeretek a jáki templom, a chartresi, roueni, strassburgi székesegyházak bejárataitól, tagadhatatlanul jogos és szerencsés építészeti és szobrászati kezdeményezés termékei Kiss Sándor kapukeretei.

Kisplasztikával is elmélyülten foglalkozik. Kisplasztikái (Évszakkok) és érméi közül csak néhányat sorolok föl, külön és önálló lapot igényelne munkásságának ez az ága is. *Székhelyi samunkás* a szülőföldje és dolgozó embere előtti főhajásból született. *Breughel*, *Rembrandt* — a szellemi ősökre utal, *Andersen*, *Steinbeck*, *Hemingway* pedig egyetemes irodalmi érdeklődésére. — *Bocskay* és *Thököly* a történelmi múltnak a jelenben is hasznosítható kapcsolatát hangsúlyozza.

Befejezésül még csak annyit, hogy Kiss Sándor alkotásánál fogva a derűlátók közé tartozik, azt hiszem a fönkiek ezt kétegy nélkül bizonyítják. Érzelmileg mégsem egysíkú, ezért az öröm ellenkezőjét is képes érzékelni és kifejezni. Mindenben mélységes emberi felelősségudata érvényesül. Nem véletlenül mintáztta meg Erdély egyik nagy fejedelmének, Bocskaynak a portréját: a történelem és az alkotás iránti mélységes tisztelete általa válik érthetővé. Az is, hogy miért jut döntő szerep szobraira az értelmet sugárzó emberi arcnak.

Szty Rössö

In memoriam Basilides Barna

Egy évvel ezelőtt, 1966 februárjában retrospektív kiállításán köszönhetjük. A kiállítás enyhítő elégtétel lehetett volna neki a hallgatás hosszú éveit, de betegsége éppen ekkor hatalmasodott el rajta. Majd egy év múltán egyszer csak azzal lepte meg barátait, ismerőseit, hogy újra fest, egészségi állapota reményekre jogosít.

A remény képei születnek csejete alatt: egy gyengéd látomás zöld

gallyat tartó nőalakja, és a Duna-parti bérház udvarbelseje — első ilyen téma művészetében — kifinomult színekkel a felülről beszűrődő fény simogatásában.

64 éves korában, február 12-én halt meg. Munkásságáról most már múlt időben, a befejezettség tényének tudomásul vételével kell szólnunk.

Basilides Barna a nyugalomnak, szilárdságnak, stilizáltságnak, egyszerűségnek valamilyen ősi, elvontnak ható keleti elemét ötvözte össze a nyugati művészet emberközpontosabb, elvontságában is realisabb, görög hagyományra épült szemléletével. Ez az ötvözet szinte földrajzilag is meghatározta a magyar képzőművész helyét. Fiaalon Bosznay István és Rudnay Gyula tanítványa volt. Olyan korán rálelt egyéni stílusára, hogy Rudnay, aki mindig figyelemmel kísérte egykori növendéke pályáját, rövid ismeretség alapján már azt tanácsolta neki, függetlenítse magát a tanulmányoktól, járja a saját útját. Basilides Barna a Collegium Hungaricum ösztöndíjasa lett Rómában, 1943-tól pedig a szolnoki művésztelep tagja.

Legismertebbek a tájai. De foglalkozott falképfestéssel is, tervei- ben kidolgozott freskosorozatot érejt. A kompozíció, a rajz és a visszafogott színvilág egysége és a kifejezés szolgálatában álló elem Basilides Barna festészetében; harmóniateremtő egységben jelentkezik, sokszor nemes szimbólumokká emeli humanizmusától sugallt témáit. Sűrűn formanyelvében különös módon szöböz jut a részletek szépsége is, élvezettel, műves gondolddal fordult a részletek felé, akár a régi mesterek.

Pántáziagazdag, távol-keleti finomságú rajzai, különösen fatanulmányai, a népelet és a tájmegjelenítés körébe tartozó naiv zamató egyéni táblaképkompozíciói, a Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékeztető szentelt freskótér sorozata és sok más munkája biztositék arra, hogy Basilides Barna múlt évi kiállítása több volt a művészeti élettel, közönséggel való kapcsolatok újrafelvételével. Művei tovább hordozzák a bennünk rejlő értéket az időben.

S. I.